

ŽILVINĖ GAIŽUTYTĖ-FILIPAVIČIENĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

MUZIEJINIS VANDALIZMAS IR JO RECEPCIJA LIETUVOJE: „DANAJOS“ ATVEJIS

Museum Vandalism and its Reception
in Lithuania: *Danae's* Case

SUMMARY

This article examines reaction to the attack of a Lithuanian called Herostrat – Bronius's Maigys to Rembrandt's (1606-1669) famous painting Danae (1636) in the Hermitage museum. Discussing the various sociological, psychological or psychoanalytic interpretations of the attack, the author cannot confirm or deny the reasons of this attack, but the author does examine the social and artistic characteristics of its reception. The existence of artworks in various historical contexts and their historical reception are no less important than the circumstances of their creation or the biographies of their artists. This event of „Black Art History“ in Lithuania's history or sociology of art is studied poorly. The article deals with the event in reports of the Lithuanian and foreign media and comments on the problem of artistic reception of the event.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje nagrinėjama muziejinio vandalizmo recepcija lietuviškuose diskursuose remiantis *Danajos* atveju – lietuviškuoju Herostratu vadinamo Broniaus Maigio įvykdytu išpuoliu Ermitažo muziejuje prieš garsųjį *Rembrandto* Harmenszoono van Rijno (1606–1669) paveikslą *Danaja* (1636). Aptariant įvairias sociologines, psichologines, psichoanalitines įvykio interpretacijas, siekiama ne patvirtinti ar paneigti įvykdyto išpuolio motyvus, bet išnagrinėti socialinės ir meninės recepcijos ypatumus. Šis atvejis nagrinėjamas laikantis nuostatos, jog meno kūrybinių gyvavimo įvairiuose istoriniuose kontekstuose ir jų recepcijos istorija nemažiau svarbi nei jų sukūrimo aplinkybės ar menininko biografija. „Juodosios meno istorijos įvykis“ Lietuvoje meno istorijoje ar sociologijoje nagrinėtas menkai. Straipsnyje analizuojamas informacinis įvykio kontekstas, užsienio ir Lietuvos žiniasklaidos pranešimai bei komentarai ir nagrinėjamos meninės šio įvykio recepcijos formos Lietuvos menininkų darbuose.

RAKTAŽODŽIAI: Rembrandtas, Danaja, taktinis vandalizmas, meno destrukcija, Dainius Liškevičius.

KEY WORDS: Rembrandt, Danae, tactic vandalism, destruction of art, Dainius Liškevičius.

Meno sociologijoje ir istorijoje muziejinis vandalizmas kaip meno recepcijos reiškinys pradėtas nagrinėti 8–9 dešimtmečiais. Diskursai apie įvairius meno destrukcijos atvejus dažniausiai skiriami į dvi kategorijas. Pirmajai priklauso sociologinės interpretacijos, antrajai – psichologinės ir psichoanalitinės. Meno sociologijoje ikonoklazmą ir vandalizmą kaip kraštutines meno recepcijos formas plačiausiai nagrinėjo šveicarų meno istorikas Dario Gamboni¹. Aptardamas muziejinio vandalizmo atvejus, mokslininkas išskyrė pagrindinius vandalų motyvus, nagrinėjo taktiką – kūrinių gadinimo būdus. Gamboni, remdamasis Stanley Coehno vandalizmo situacijų tipologizacija, *Danajos* destrukciją priskyrė prie turinčių politinių motyvų atvejų ir siejo su Didier Chartier vadinamuoju „tapatybės kvestionavimu“ ir „tapatybės krize“, skatinama patologinio proceso. Vadinasi, sociologų teigimu, meno kūriniai puolami ir žalojami todėl, kad išreiškia politines, kultūrinės ar bendras, priskiriamas visuomenės klasei, vertybes.

Kalbant apie psichoanalitines interpretacijas, derėtų paminėti psichiatriės Danguolės Survilaitės straipsnį, kuriame siekiama atsakyti į klausimą, ar galima B. Maigį vadinti lietuviškuoju Herostratu.² Gydytojos teigimu, spręsti apie tikruosius paciento motyvus yra gana sudėtinga. Survilaitės manymu, Maigys – tai veikiau laiku negavęs gydytojų ir visuomenės pagalbos žmogus, „pasiklydęs tarp tarybinių laikų biurokratų atsirašinėjimų. Ar Bronius M. – lietuviškasis Herostratas? Esu įsitikinusi, kad tikrai ne. Jis norėjo atkreipti visuomenės dėmesį į savo padėtį, bet

vargu ar norėjo išgarsėti. Galbūt tam tikras politinis elementas jo poelgyje ir buvo, tačiau iškreiptas paranojiško mąstymo, būdingo šizofrenijai. Koks gali būti protestas ir kokia politika – naikinti meno kūrinius? Politinis motyvas buvo Rusijos gydytojų teiginiuose – noras pakeisti santvarką tuomet buvo laikytas *reformatoriškomis idėjomis*.“³

Pagrindinis psichoanalitinėms ar psichologinėms interpretacijoms išsakomas priekaištas, jog jose perkeliama reikšmė. Tai reiškia, jog meno kūrinys žalojamas, nes agresoriui jis turi kitų reikšmių nei vien užkodotas kūrinys, pavyzdžiui, painiojamas atvaizdas ir jo prototipas. Psichologai ar psichoanalitikai dažniausiai mini nesąmoningus naikintojo motyvus: turinčiam psichikos sutrikimų žmogui meno kūrinys reprezentuoja kitą objektą. Greta negausių lietuviškųjų mokslinių tekstų, paminėtina menotyri-ninkės Jūratės Macnoriūtės psichologinė Maigio išpuolio interpretacija.⁴ Nagrinėjant šiuolaikinio erotinio meno ypatumus, cituojamas užpuolikas („aš pasirinkau Danają, nes paveikslas buvo vertingiausias. Nes nutapyta apsinuoginusi gulinti lovoje moteris. Todėl, kad paveikslas, mano manymu, yra pornografinis ir viešai eksponuojamas. Tai įžeidė mano jausmus“) ir teigiama, jog psichiškai nesveikas vandalas nesuvaldė pataloginių jausmų.

Prancūzų literatūros istorikas ir meno teoretikas Gérardas Dessonsas hermeneutiškai nagrinėjo Rembrandto kūrybos recepciją, remdamasis estetiniu požiūriu ir menininko kūrybos samprata. „Tikriausiai pirmąkart Vakarų mene tapyba turi kvapą“ – teigia mokslininkas.⁵ Kitaip

tariant, agresyvėjanti ir provokuojanti Rembrandto tapyba tampa naujos meno kūrinio sampratos pagrindu: nuo pasyvaus išorės pasaulio registravimo pereinama prie aktyviai veikiančios tapybos, skleidžiančios, vaizdžiai sakant, „nepatogu“ kvapą, sampratos. Dessonso teigimu, skandalingas Rembrandto tapybos pobūdis ir lemia jos recepcijos ypatybes. Mokslininkas kritiškai vertino sociologines ir psichologines ar psichologines interpretacijas. Jo manymu, remiantis narcizinio santykio logika, nors ir psichologinės prigimties, netinka nagrinėti objekto, patekusio į vandalo agresijos lauką, meninį savitumą.⁶

Sociologai kūrinio meninį savitumą sieja su jo funkcionavimu socialiniame kontekste, šiuo atveju, Rembrandto paveikslo vaidmuo mene sutapatinamas su blizgių mados žurnalų vieta vartotojiškoje visuomenėje: „meno kūrinys atlieka vaizdinio vaidmenį“⁷. Nors išpuolio eigoje meno kūrinys veikia kaip vaizdinys, vis dėlto jis yra meno ženklas. Todėl Dessonsas siūlo nagrinėti ikonoklazmo ar vandalizmo atvejus neredukuojant meno kūrinio esmės iki išorinio funkcionavimo visuomenėje, o vandalizmo formas, susijusias su meno kūrinų veikimu, analizuoti atskirai.

Maigio asmeniui tarptautinėje ir lietuviškoje žiniasklaidoje buvo skirta nemažai dėmesio, tačiau dėmesys asmeniui

1 il. Rembrandtas Harmenszoonas van Rijnas *Dajnaja* (1636). Prieš vandalizmo išpuolį. Ermitažo muziejus, Sankt Peterburgas

ir jo veiksams trukdo pamatyti atsaką į išpuolį. Akivaizdu, jog išpuolis prieš ypatingai vertingą meno kūrinį sukelia atgarsį visuomenėje: apaugęs gandais ir interpretacijomis, išpuolis yra skandalingas atvejis, o skandalas yra tam tikra socialinės recepcijos forma⁸ – diskursyvus žiniasklaidos nušviečiamas įvykis. Todėl pritarinama Dessonsui, jog kalbant apie meno problemas, išpuolio prieš *Dajnają* negalima atskirti nuo skandalo, sukkelto šio vandalizmo akto, tapusio meno ir kultūros istorijos dalimi – istorinę vertę įgavusiu įvykiu – nagrinėsiu jo recepciją lietuviškuose moksliniuose, publicistiniuose ir meniniuose Tautvydos Marcinkevičiūtės ir Dainiaus Liškevičiaus diskursuose.

TAKTINIS VANDALIZMAS

Prieš pradėdama nagrinėti įvykio recepciją, nebekartosiu paveikslo sukūrimo ar jo patekimo į Ermitažo muziejų aplinkybių, tik glaustai priminsiu svarbiau-

sias detales. 1985 m. birželio 15 d. rytą lietuvių tautybės pilietis Maigys atvyko į tuometinio Leningrado Ermitažo muziejų turėdamas peilį, stiklainį siera-

rūgštis ir po drabužiais prie kojų prisitvirtinę savadarbių sprogmenų. Įėjęs į salę, kurioje eksponuojami Rembrandto tapybos darbai, ir perpjovęs paveikslą saugojusį aptvarą, jis du kartus rėžė peiliu *Danajai* ir galiausiai apipylė sieros rūgštimi. Užpuoliką sulaikė tuo metu salėje budėjęs milicininkas I. Žosanas. Įvykdyto vandalizmo akto detalės buvo kruopščiai slepiamos, tačiau įvykis iššyk apaugo įvairiomis versijomis ir interpretacijomis, apie jį pranešė visos didžiosios pasaulio spaudos agentūros. Pirmiausia buvo spėjama, jog tai organizuotas politinio ikonoklazmo veiksmas – kolektyvinis, iš anksto rūpestingai suplanuotas, valdomas veiksmas. Paašikėjus galimiems politiniams motyvams – tuo metu Sovietų Sąjungoje brendo politiniai pokyčiai – išpuolis įvykdytas birželio 15 d. – dieną, kai Sovietų sąjunga okupavo Lietuvą, Maigys atvykęs iš Kauno – labiausiai nacionalistinėmis nuotaikomis šalyje garsėjančio miesto ir t.t. – stengtasi įvykį nusišluoti ir aiškinti kaip patulinio vandalizmo atvejį: psichikos ligonio – šiuolaikinio Herostrato – išpuolis. Tokie motyvai pateikiami stengiantis paneigti šioje kultūros institucijoje įvykdytos agresijos reikšmę.

Teisiškai Maigio poelgis buvo kvalifikuotas kaip chuliganizmas, turto sugadinimas ir nelegalus sprogmenų laikymas. Už šiuos nusikaltimus numato

ma maksimali 7 metų laisvės atėmimo bausmė. Rusų gydytojai, remdamiesi psichiatrine užpuoliko ligos istorija, diagnozavo latentinę chronišką šizofreniją, buvo minimas asteno-hipochondrinis sindromas ar paranojinė depresija. Tokią pat diagnozę pateikia ir minėta gydytoja psichiatrė Survilaitė, kuri dirbo priėmimo tuo metu, kai Maigys buvo perkeltas į Lietuvos respublikinę Vilniaus psichiatrijos ligoninę.

Meno sociologijos požiūriu, toks agresijos aktas įvardytinas kaip *taktinis vandalizmas*, turintis politinių motyvų, įvykdytas psichikos sutrikimų turinčio asmens. Nors taktinis vandalizmas, vykstantis muziejuose, dažniausiai aiškinamas kaip patologija, tačiau iš tiesų yra įvairiapusis reiškinys. Gamboni teigimu, toks tipiškas sprendimas apie psichikos nukrypimus dažnai taikomas siekiant paneigti kultūros institucijose įvykdytos agresijos prieš meno kūrinius reikšmę. Taktinis vandalizmas yra *sąmoninga* taktika. Išpuolio prieš *Danają* atvejį – tai iš anksto apgalvotas ir suplanuotas veiksmas: minima, jog Maigys ne kartą lankėsi Ermitažo muziejuje, žinojo apie Rembrandtą ir jo vertingiausią kūrinių *Danają* (apieškojus jo butą, buvo rastas *Ogoniok* žurnalas su paveikslu reprodukcija), išpuoliui iš anksto ruošėsi – turėjo savadarbių sprogmenų, sieros rūgštis ir kitų priemonių.

SKANDALAS KAIP SOCIALINĖ VANDALIZMO RECEPCIJOS FORMA

Nagrinėjant *Danajos* destrukcijos atvejį svarbus tampa informacijos kontekstas. Praėjus keletui dienų užsienio spaudoje pasirodė pranešimai apie „bepročio“ išpuolį Ermitažo muziejuje, ku-

rio metu buvo stipriai apgadintas nekainojamas Rembrandto paveikslas: „Boriss B. Piotrovskis telefoniniame interviu iš Leningrado pranešė, kad ‘ne-sveikas’ žmogus apipylė nenustatytu

skysčių olandų menininko kūrinių *Dana-ja*, nutapytą 1636 m. Piotrovskis atsiskė pasakyti, kokių skysčių buvo apipiltas kūrinys. Sakyta, jog apgadintas kūrinio paviršiaus sluoksniu ir jis restauruojamas. 'Jis vėl pasirodys savo ankstesniame grožyje. Visi gandai, kad kūrinys sunaikintas, yra melas'."⁹

Rugpjūčio mėnesį, remiantis sovietų spauda, buvo pranešta, jog „Rembrandto šedevras, kurį rūgštimi apipylęs apgadino vandalas, buvo apsaugotas nuo destrukcijos ir yra restauruojamas ir galiausiai bus gražintas į Ermitažą.“ Buvo praskleistos įvykio detalės ir dienraštyje *Pravda* buvo paskelbta, kad „*Danaja* buvo apipilta sieros rūgštimi. Pirmiausia, sakoma *Pravdoje*, ekspertai nerimavo, kad kūrinys gali būti sunaikintas nepataisomai. Tačiau pranešama, kad jie išsiaiškino, jog drobės lako padengimas neutralizavo didelę dalį rūgšties poveikio.“¹⁰ 1986 m. užsienio spaudoje buvo pranešta, kad sovietų spauda pirmą kartą atskleidė įvykio aplinkybes. „Neįkainojamas Rembrandto tapybos kūrinys buvo perpjautas du kartus ir apipiltas sieros rūgštimi. Vyriausybiniam laikraštyje *Izvestija* rašoma, kad birželio 15 d. išpuolį prieš Rembrandto *Danają* Ermitažo meno muziejuje Leningrade įvykdė 48 metų amžiaus vyras, turintis psichikos ligos istoriją. Vyrui, kurio minima tik lietuviška pavardė – Maigis – po išpuolio buvo diagnozuota šizofrenija ir Leningrado teismo buvo išsiųstas į psichiatrijos ligoninę. Maigis jau septynis metus niekur nedirbo ir du metus gyveno neturėdamas registracijos, kurios reikalavo sovietų įstatymai. Lietuvos miesto Kauno gydytojai diagnozavo Maigiui psichikos sutrikimą dar 1977.“¹¹ Paveikslas

2 il. Rembrandtas Harmenszoonas van Rijnas *Danaja* (1636). Po restauravimo. Ermitažo muziejus, Sankt Peterburgas

buvo restauruojamas 12 metų – 1997 m. *Danaja* buvo gražinta į ekspoziciją, o apie šį svarbų meninio ir kultūrinio gyvenimo įvykį pranešė visos didžiosios pasaulio spaudos agentūros.

Lietuvoje 1985 m. apie Maigio išpuolį sužinota pranešus Amerikos balsui. Jo asmeniui žiniasklaidoje buvo skirta nemažai dėmesio. 1996 m. pasirodė interviu su paties destruktoriaus įvykio versija. Dar syki įvykis buvo prisimintas politiniame kontekste – 1997 m. tuometinio prezidento A. Brazausko vizito į Rusiją proga.¹² Pabrėžiama, jog šedevro istorija susipynė su Lietuva, tačiau tai nedaro šaliai garbės. 1997 m. spalio mėnesį vykęs vizitas kaip tik sutapo su *Danajos* gražinimu po restauracijos į Ermitažo ekspoziciją ir ta proga surengta parodą *Danajė – Rembrandto šedevro likimas*, kurioje buvo eksponuojama medžiaga apie restauravimo procesą bei kitų menininkų darbai šia tema.¹³

Minima, jog „B. Maigiui apsigyvenus Utenos pensione, pirmieji vyro praeitį atkapstė vietos sąjūdininkai. Juos labai sudomino tai, kad B. Maigys *Danaję* nuniokojo birželio 15-ąją – tą pačią dieną 1940 metais rusų kariuomenė

okupavo Lietuvą. Šis vyras buvo pavadintas didvyriu taip drastiškai keršijusiu okupantams.“¹⁴ Dar kartą įvykis buvo prisimintas jau 2006 m. pabaigoje Rusijos režisieriui Nikai Strižak sukūrus filmą *Pasikėsinimas į Danają*¹⁵. Pabrėžiama, kad agresijos aktas įvyko Sank Peterburgo muziejuje, buvusioje carų žiemos rezidencijoje – Rusijos imperijos politinės galios simboliu.

Maigys pateikiamas kaip istorija ir politika besidomintis, gana meniškos natūros žmogus: parašęs knygą apie savo gyvenimą, besimokantis muzikuoti. Straipsnyje pabrėžiama, jog nepaisant daugybės įvykių aiškinančių versijų, iki galo taip ir nebuvo išsiaiškintos šio destrukcijos akto priežastys. Bendras šių straipsnių bruožas – neutralus tonas.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Dario Gamboni. *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*, 1997.
- ² 356 m. pr. Kr. Herostratas, norėdamas išgarsėti, sudegino vieną iš septynių pasaulio stebuklų – Artemidės šventyklą, esančią Efese dabartinėje Turkijoje.
- ³ Danguolė Survilaitė. Herostrato istorija ir kiti meno kūrinų naikinimo atvejai. // *Neurologijos seminarai*, 2008, Nr. 3, p. 156.
- ⁴ Jūratė Macnoriūtė. Vandalisme on art. Its reasons and stimulus: The damage of picture Rembrandt's *Danae* on 15 June 1985. // *The Secrets of Perfection* 2004, 17th issue. (Internetinis menotyros žurnalas, leidėja J. Macnoriūtė).
- ⁵ Gérard Dessons. *Rembrandt, l'odeur de la peinture*. – Paris: Laurence Teper, 2006, p. 9.
- ⁶ Ten pat, p. 105.
- ⁷ Ten pat, p. 106.
- ⁸ XVI a. teologai, atsakydami į skandalą, kurį sukėlė religinis ikonoklazmas, išplėtojo skandalo doktriną. Skandalui suteikdami reikšmingą motyvuotų veiksmų kolektyvinės recepcijos doktriną.

- ⁹ Priceless Rembrandt Heavily Damaged. LA Times, June 21, 1985. Prieiga per internetą: http://articles.latimes.com/1985-06-21/news/mn-11491_1. (Žiūrėta 2009-08-04)
- ¹⁰ Vandalized Art is being restored. LA Time August 02, 1985. Prieiga per internetą http://articles.latimes.com/1985-06-21/news/mn-11491_1. (Žiūrėta 2009-08-04)
- ¹¹ Rembrandt defaced by knife, acid in Leningrad. LA Time, March 13, 1986. Prieiga per internetą: http://articles.latimes.com/1985-06-21/news/mn-11491_1. (Žiūrėta 2009-08-04)
- ¹² Valdas Bartasevičius, Tautvydas Kontrimavičius. Po vandalo išpuolio garsiąją „Danaję“ saugo neperšaunamas stiklas. // *Lietuvos rytas*, 1997 spalio 25 d., Nr. 251, p. 3.
- ¹³ Paroda atidaryta 1997 m. spalio 16 d.
- ¹⁴ Arūnas Karaliūnas, Elvyra Sabalytė. Šedevrą sudarkęs lietuvis lenda iš pogrindžio. // *Lietuvos rytas* 2006, gruodžio 12 d., p. 2.
- ¹⁵ Ten pat, p. 1–2.

B. d.